

مقاله پژوهشی

شناسایی پیشران‌های کلیدی مؤثر در گردشگری پایدار و تدوین مطلوب‌ترین

سناریو (مورد پژوهی: شهر تاریخی میبد)

محمدحسین سرائی^۱، دانشیار جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه یزد، ایران
یحیی علیزاده شورکی، دکتری جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه یزد، ایران
محمدرضا رضایی، دانشیار، گروه جغرافیا، دانشگاه یزد، د ایران

چکیده

گردشگری از ابزارهای مهم توسعه در جهان معاصر است. به‌گونه‌ای که بسیاری از کشورهای جهان در سیاست‌ها و برنامه‌ریزی‌های خود، توجه ویژه‌ای به گردشگری به‌عنوان ابزاری مؤثر برای ادامه روند توسعه سیاسی، فرهنگی و اقتصادی دارند. آینده‌پژوهی به‌عنوان رویکردی نوین در شناخت تحولات آینده مطرح است که در ترسیم آینده گردشگری پایدار نیز می‌تواند سهم بسزایی داشته باشد. پژوهش حاضر از لحاظ هدف، کاربردی، از نظر روش، ترکیبی از روش‌های کتابخانه‌ای و پیمایشی و از نظر ماهیت بر اساس روش‌های جدید علم آینده‌پژوهی، تحلیلی و اکتشافی است که با به‌کارگیری ترکیبی از مدل‌های کمی و کیفی، قصد دارد به شناسایی عوامل اصلی و ترسیم آینده‌های محتمل و مطلوب در گردشگری پایدار شهر میبد پرداخته و با ارائه سناریوهای ممکن توسعه آتی گردشگری شهر میبد، بر اساس دو شاخص احتمال و مطلوبیت، این سناریوها را اولویت‌بندی نماید. این پژوهش در سه مرحله شامل تعیین شاخص‌های کلیدی از طریق روش دلفی، شناسایی پیشران‌های حیاتی از طریق نرم‌افزار میک مک و بر پایه روش تحلیل اثرات متقاطع و تدوین سناریوهای مختلف انجام گرفته است. جامعه آماری تحقیق، شامل تعدادی از متخصصان جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری و منطقه‌ای، گردشگری و کارشناسان خبره اجرایی استان و شهرستان یزد، بوده است. نتایج پژوهش بیانگر آن است که از میان ۱۴ عامل کلیدی، ۵ پیشران حیاتی (جاذبه، تاریخ، اقتصاد، مدیریت و برنامه‌ریزی) به‌عنوان عوامل و پیشران‌های کلیدی توسعه صنعت گردشگری شهر میبد محسوب می‌شود که بر این مبنای پیشران‌های حیاتی در ۳ حالت با سه وضعیت تدوین شده و ۸۲ درصد وضعیت‌ها نشان از مطلوبیت گردشگری ایدار داشتند. در نتیجه مطلوب‌ترین سناریوی پیشنهاد شده، سناریوی میبد طلایی بوده که مبتنی بر ایجاد مکانات رفاهی و تنوع جاذبه‌های گردشگری همراه با مدیریت و برنامه‌ریزی مناسب می‌باشد.

کلمات کلیدی: گردشگری پایدار، آینده‌پژوهی، سناریو نگاری، عدم قطعیت، شهر میبد.

مقدمه

جغرافیا رابطه بین انسان و محیط است و تعادل بین این دو، سبب پایداری محیط خواهد شد. گردشگری در چارچوب الگوی فضایی خاصی عمل می‌کند که یکی از این الگوهای فضایی، گردشگری پایدار است به‌گونه‌ای که گردشگری به‌عنوان یکی از صنایع کلیدی برای توسعه و یک منبع عمده درآمد، اشتغال و ایجاد ثروت به‌ویژه در کشورهای کمتر توسعه‌یافته شناخته‌شده است (دوپیراس و مک‌کالوم^۱، ۲۰۱۳، ۸۶).

گرچه امروزه سهم گردشگری در رشد اقتصادی و اشتغال، مورد تأیید و تصدیق دول مختلف در سراسر جهان است، اما هنوز هم در بسیاری از کشورها، اثرات گسترده آن (از قبیل تأثیر بر سرمایه‌گذاری، تجارت و توزیع مجدد رفاه و ثروت) به‌طور کامل درک نشده و سفر و گردشگری در این کشورها مشمول اولویت‌های دولت نمی‌شود (شورای جهانی سفر و گردشگری^۲، ۲۰۱۵) درحالی‌که طبق گفته سازمان جهانی گردشگری^۳، این صنعت بهترین گزینه برای رسیدن به توسعه اقتصادی پایدار است (سازمان خواروبار جهانی^۴، ۲۰۱۵) (اکوونکویو و بنچی^۵، ۲۰۱۷).

به لحاظ زمانی، از دهه ۱۹۹۰، مفهوم توسعه پایدار وارد ادبیات گردشگری شد (قدمی و علیقلی زاده فیروزهایی، ۱۳۹۱: ۸۲) و اهداف گردشگری پایدار، بهبود کیفیت زندگی جامعه میزبان، رعایت برابری یا مساوات بین نسلی و درون نسلی، حفظ کیفیت محیط‌زیست از طریق حفظ سیستم‌های زیست‌محیطی، حفظ یکپارچگی و انسجام فرهنگی و همبستگی اجتماعی بین جوامع و ایجاد تسهیلات و امکانات در نظر گرفته شد (گی، ۱۳۸۶: ۲۴). به‌بیان‌دیگر برخلاف پارادایم سنتی، گردشگری پایدار می‌تواند اهداف متعادل اجتماعی- اقتصادی و زیست‌محیطی در سطح محلی و منطقه‌ای را برآورده کند (وایت^۶، ۱۹۹۳: ۹). از این‌رو، در قالب رویکرد توسعه پایدار گردشگری،

¹ Dupeyras & Maccallum

² WTTC

³ WTO

⁴ UNWTO

⁵ Aqueveque & Bianchi

⁶ Wight

بررسی نقش گردشگری در توسعه منطقه‌ای و محلی عموماً از ابعاد اقتصادی، اجتماعی، یا فرهنگی و محیطی تأثیر می‌پذیرد (موفورث و مونت^۱، ۱۹۹۸: ۱۲۱)، زیرا ابعاد گردشگری پایدار لازم و ملزوم یکدیگرند و متقابلاً یکدیگر را تقویت می‌کنند (رید^۲، ۱۹۹۵: ۳۸).

با نگاهی اجمالی به شهرهای برتر گردشگری، مشخص می‌شود که اغلب این شهرها مکان‌هایی پایدار برای زندگی شهروندان هستند. در واقع توسعه پایدار گردشگری در جهت رابطه بهتر انسان و محیط و روابط فضایی متعادل و منطقی بین اجزای محیط عمل می‌کند. از سوی دیگر، رشد صنعت گردشگری در چنین شهرهایی خود عاملی برای حرکت در چارچوب توسعه پایدار شهری به شمار می‌آید. با توجه به ثبت جهانی شهر یزد و ثبت میبد به‌عنوان شهر جهانی زیلو^۳، اهمیت توجه به این شهر در زمینه توسعه گردشگری بیشتر می‌شود. به‌نحوی که نتایج تحقیق می‌تواند نقشه راهی برای برنامه‌ریزان در حوزه اقتصاد شهری و توسعه پایدار گردشگری باشد که در شرایط فعلی نیاز واقعی و ضروری جامعه است. امروزه آگاهی از نقاط قوت و ضعف شهرها و حرکت در جهت توسعه پایدار گردشگری، نوعی ضرورت جهت ارائه طرح‌ها و برنامه‌های حوزه گردشگری محسوب می‌شود. به‌طوری‌که استفاده از شاخص‌های اقتصادی، اجتماعی، زیست‌محیطی و کالبدی می‌تواند معیاری مناسب در جهت رفع مشکلات و نارسایی‌های آن و نیل به رفاه اقتصادی و سلامت اجتماعی جهت رسیدن به توسعه پایدار گردشگری باشد. بر مبنای این اصل، برنامه‌ریزی توسعه پایدار شهرها به‌طور عام و زیرساخت‌های برنامه‌ریزی توسعه پایدار گردشگری به‌طور خاص در پی نظم بخشیدن به فضاهای شهری به لحاظ دسترسی به امکانات و خدمات و توزیع مناسب کاربری‌های مختلف شهری است. در واقع می‌توان گفت عدم شناخت دقیق

^۱ Mowforth & Munt

^۲ Reid

^۳ - کلمه زیلو نام نوعی زیرانداز گیاهی است که نخ آن پنبه و رنگ آن از گیاهان مختلف است و با همین نام (zilo) ثبت جهانی شده است.

آینده در مقاطع زمانی گذشته از یک طرف و تحولات حیرت‌آور در عرصه فناوری به همراه روند شتابان جهانی شدن از طرف دیگر، شناخت تحولات آینده و تلاش برای معماری آن را ضرورتی اجتناب‌ناپذیر ساخته است (پورمحمدی و همکاران، ۴۰: ۱۳۸۹).

هدف از سناریو نگاری، پیش‌بینی آینده نیست، بلکه درک بهتر عدم قطعیت‌هایی در جهت رسیدن به تصمیماتی است که طیف گسترده‌ای از آینده‌های ممکن را پوشش می‌دهد (هوجر^۱ و همکاران، ۱۵۹:۲۰۰۸) به بیان دیگر در بین روش‌های آینده‌پژوهی، برنامه‌ریزی بر پایه سناریو یک روش سیستماتیک برای تفکر خلاقانه در مورد آینده‌های نامشخص و ممکن است. موضوع اصلی برنامه‌ریزی سناریو مبنا در نظر گرفتن انواع آینده‌های ممکن است که شامل عدم قطعیت‌های بسیار مهم در سیستم، به جای تمرکز بر روی پیش‌بینی‌های صرف می‌باشد (پترسون^۲ و همکاران، ۳۶۵:۲۰۰۳) مقصود از این سناریوها نیز آشکار نمودن روندهای غالب و گسیختگی احتمالی بذرها (درون دادها) در فضای رقابتی است (گودت^۳ و همکاران، ۴۷:۲۰۰۸).

با توجه به مفاهیم مطرح شده، بررسی مطالعات پیشین می‌تواند در ایجاد چارچوبی مستحکم و علمی در تحقیق نقش بسزایی داشته باشد.

کارلایسل و همکاران (۲۰۱۶) در طرح پژوهشی خود، به بررسی استراتژی‌های مؤثر در مدیریت گردشگری شهری و نقش آن در توسعه پایدار بورنموت^۴ پرداختند. یافته‌های آن‌ها نشان داد رویکردهای یکپارچه‌سازی سیستمی، در ایجاد انگیزه برای سرمایه‌گذاری در بافت‌های شهری به منظور احیای این بافت‌ها و توسعه پایدار گردشگری نقش اساسی دارند.

گوس لین و اسکات (۲۰۱۲) در مقاله‌ای با عنوان «مقدمه‌ای بر برنامه‌ریزی سناریو مبنا جهت گردشگری پایدار» نتیجه گرفتند که توسعه این نوع برنامه‌ریزی برخلاف

¹ Hojer

² peterson

³ Godet

⁴ Bourmont

مدل‌های متمرکز نسل اول، از دهه ۱۹۸۰ جای خود را به نسل جدید مدل‌های پیچیده، یکپارچه، سلسله‌مراتبی، پویا و حتی سازگارتر از مدل‌های امروزی داده است. اسماعیل‌زاده (۱۳۹۶) در مقاله‌ای تحت عنوان «شناسایی مؤلفه‌های تأثیرگذار و تأثیرپذیر گردشگری پایدار در شهرهای ساحلی (مطالعه موردی: بندر انزلی)» به این نتیجه رسید که شاخص‌های حفظ محیط‌زیست، نهادسازی شهری، توسعه زیرساخت‌های گردشگری، بهبود سطح ایمنی، افزایش میزان مشارکت و کنترل آلودگی‌ها جزء شاخص‌های تأثیرگذار و شاخص‌هایی چون ارتقاء سطح رضایتمندی، تأمین زیرساخت‌های اطلاع‌رسانی و کنترل قیمت‌ها جزء شاخص‌های تأثیرپذیر بر گردشگری شهر ساحلی بندر انزلی بوده و شاخص‌های تأمین خدمات شهری جزء شاخص‌های بی‌تأثیر محسوب می‌شوند.

سرای و همکاران (۱۳۹۷) در پژوهشی با عنوان «راهبرد توسعه گردشگری پایدار در شهر نیریز با استفاده از تحلیل استراتژیک SOAR» به این نتیجه رسیدند که از بین ابعاد اقتصادی، محیطی - کالبدی، اجتماعی - فرهنگی و نهادی به لحاظ پایداری در دو بعد اقتصادی با میانگین ۳۵/۶۴ و بعد محیطی - کالبدی با میانگین ۳۰/۶۴ توانسته به سطح مورد انتظار از پایداری برسد، ولی در دو بعد دیگر پایداری یعنی اجتماعی - فرهنگی با میانگین ۲۰/۶۶ و نهادی با میانگین ۹/۳۷ نتوانسته به سطح پایداری مطلوب برسد.

حاتمی و شریفی (۱۳۹۴) در پژوهشی با عنوان «بررسی نقش گسترش گردشگری شهری بر توسعه پایدار شهری (نمونه موردی: شهر سنندج)» در پی بررسی تأثیرات مثبت گردشگری شهری بر ۴ متغیر توسعه پایدار شهری (پایداری اجتماعی، کالبدی، محیطی و اقتصادی) است. نتایج آزمون‌های آماری استفاده‌شده در تحقیق بیانگر آن است که گردشگری شهری در شهر سنندج توانسته است به شیوه‌ای مؤثر باعث پایداری هرچه بیشتر این شهر شود و بیشترین تأثیر را بر توسعه پایدار اقتصادی و کمترین تأثیر را بر توسعه پایدار محیطی داشته است.

ملک‌زاده و همکاران (۱۳۹۵) در مقاله «شناسایی و تحلیل عوامل کلیدی مؤثر بر توسعه شهری با رویکرد آینده‌نگاری (مطالعه موردی: کلان‌شهر کرج)» نتیجه گرفتند که کلان‌شهر کرج سیستمی ناپایدار بوده و ساماندهی محورهای ویژه گردشگری با استفاده از کیفیت‌های محیطی و کریدورهای دید و منظر و تا حدودی توسعه مجموعه‌های کارکردی مختلط پیرامون ایستگاه‌های مترو و قطار شهری به‌عنوان عوامل تنظیم‌کننده عمل می‌نمایند.

شمس و همکاران (۱۳۹۵) در پژوهشی با عنوان «تحلیل و ارزیابی کاربرد روش تحلیل سلسله مراتبی فازی در اولویت‌بندی سناریوهای توسعه گردشگری» به این نتیجه رسیده‌اند که پژوهش به احتمال بودن سه سناریو؛ توسعه گردشگری سلامت، گردشگری روستاهای بکر و گردشگری خوراک اشاره دارد و می‌توان نتیجه گرفت سرمایه‌گذاری در حوزه تحقق این سه سناریو می‌تواند راهکار خوبی برای توسعه گردشگری در استان مازندران باشد.

زالی و عطریان (۱۳۹۵) در پژوهشی با تدوین سناریوهای توسعه گردشگری بر اساس اصول آینده‌پژوهی در استان همدان، به این نتیجه رسیده‌اند که ۱۴ عامل کلیدی در توسعه گردشگری آینده این استان تأثیرگذار هستند. بعد از تحلیل وضعیت‌های احتمالی، ۱۱ سناریو با احتمال وقوع ضعیف، ۱۴ سناریو باورکردنی و ۵ سناریو با احتمال وقوع قوی در توسعه گردشگری استان همدان شناسایی شده است.

تقوایی و حسینی (۱۳۹۶) در مقاله‌ای با عنوان «برنامه‌ریزی توسعه صنعت گردشگری مبتنی بر روش آینده‌پژوهی و سناریونویسی: (مطالعه موردی: شهر یاسوج)» نتیجه گرفتند که از میان ۳ عامل کلیدی و ۸ پیشران حیاتی، مطلوب‌ترین سناریو، مبتنی بر حفظ، تدوین، افزایش، تعامل، توسعه، رشد کمی و کیفی، افزایش و بهبود امنیت گردشگری است.

با توجه به بررسی مطالعات پیشین، وجه تمایز این تحقیق، آن است که به آینده‌نگاری در زمینه گردشگری پایدار در قالب یک مکان خاص و با یک دید

جغرافیایی می‌پردازد. بر این مبنا با توجه به پتانسیل‌های موجود شهر میبد، تبیین الگویی برای توسعه گردشگری پایدار با توجه به پیشران‌های زیست‌محیطی، اجتماعی- فرهنگی، اقتصادی- سیاسی، نهادی- کالبدی و برنامه‌ریزی- مدیریتی مدنظر بوده است. بالطبع شرایط غیرقابل‌پیش‌بینی اقتصاد و سیاست در کشور، به همراه تأثیر سایر عوامل بر روی گردشگری، لازمه آینده‌پژوهی در این حوضه و در نظر گرفتن سناریوهای محتمل در شرایط مختلف اقتصادی و سیاسی جامعه و رسیدن به یک الگوی پایدار گردشگری را اجتناب‌ناپذیر ساخته است.

روش تحقیق

تحقیق حاضر بر اساس هدف از نوع توسعه‌ای-کاربردی می‌باشد. ساختار این پژوهش و ماهیت داده‌ها از نوع ترکیبی بوده و روش گردآوری اطلاعات روش کتابخانه‌ای و پیمایشی می‌باشد. جامعه آماری تحقیق، شامل تعدادی از متخصصان جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری و منطقه‌ای، گردشگری و کارشناسان خبره اجرایی استان و شهرستان یزد، بوده است. در پژوهش حاضر جهت تجزیه و تحلیل داده‌ها از تکنیک‌های آینده‌پژوهی و جهت انجام محاسبات پیچیده از نرم‌افزار میک استفاده شده است. ابتدا متغیرها و مؤلفه‌های مهم در حوزه موردنظر با روش دلفی و تشکیل پنل‌های کارشناسی شناسایی شده و سپس با تشکیل ماتریس، میزان ارتباط میان متغیرها با حوزه مربوطه توسط کارشناسان تشخیص داده می‌شود که برای شکل‌گیری این ارتباط، متغیرهای موجود در سطرها بر متغیرهای موجود در ستون‌ها تأثیر می‌گذارند. میزان ارتباط بین متغیرهای سطر و ستون، با اعداد بین صفر تا سه سنجیده می‌شود. عدد صفر به منزله بدون تأثیر، عدد یک به منزله تأثیر ضعیف، عدد دو به منزله تأثیر متوسط و در نهایت عدد سه به منزله تأثیرات زیاد متغیرها بر یکدیگر مشخص شده است (آسان و آسان، ۲۰۰۷: ۶۲۸).^۱ بنابراین به صورت منظم، مجموع عددهای هر سطر،

^۱ Asan & asan

نشان‌دهنده تأثیرگذاری متغیر مربوطه و مجموع عددهای هر ستون، نشان‌دهنده تأثیرپذیری متغیر مربوطه است.

بحث اصلی

سناریو نگاری در ارتباط با طیف گسترده‌ای از مسائل و مشکلات جامعه توسط دانشگاه‌ها و مؤسسات تحقیقاتی مختلف انجام شده است (هوجر^۱ و همکاران، ۱۵۹:۲۰۰۸). هدف از روش سناریو مبنای ساختن آینده‌های احتمالی است. علیرغم اینکه قالب‌ها و شکل‌های مختلفی از برنامه‌ریزی سناریویی وجود دارد اما همه‌ی آن‌ها با ادغام ابزارهای برنامه‌ریزی و تشخیصی مختلف که ممکن است، بنا بر نیازمندی‌ها و زمینه و بستر کار تفاوت داشته باشند، از خط مشترکی پیروی می‌کنند. انواع اصلی سناریوها عبارت‌اند از: (ویلیامز و عاملی‌وتر، ۱۳۹۲: ۳۷۲).

- سناریوهای مرتبط با هدف یا خط‌مشی و سناریوهای رشد و توسعه.
در نوع اول گزینه‌های متفاوت استراتژیک با توجه به آینده‌های مختلف انتخاب شده و مقایسه می‌شوند. در این نوع سناریوها، انواع گزینه‌های خط‌مشی با استراتژی از قبل موردتوجه قرار گرفته و به‌واسطه روش سناریویی مورد ارزیابی و بررسی قرار می‌گیرند. در نوع دوم، آینده‌های محتمل را مستقل از گزینه‌ها با اهداف استراتژیک موجود تدوین می‌کنند و سناریوهای مذکور دامنه آینده‌های محتمل را گسترش می‌دهد؛ بنابراین زمینه و بستر گزینه‌های استراتژیک مختلف برای نشان دادن بهترین واکنش ممکن به ریسک-ها و توانمندی‌های شناسایی شده، پیکره‌بندی و سازمان‌دهی می‌شود.

هدف از برنامه‌ریزی سناریو مبنای استفاده از یک فرآیند برای خلق چندین سناریوی ممکن از تغییرات زیست‌محیطی و سازمانی به‌منظور ارزیابی قابلیت‌ها و گزینه‌های استراتژیک است (اوانز، ۲۰۱۱: ۴۶۱)^۲. انواع فرایندها و روش‌هایی که تاکنون به این منظور طراحی شده شامل روش تحلیل شگفتی سازها؛ تکنیک سناریونویسی تاپدا؛

^۱ Hojer

^۲ Evans

(لیندگرن و باند هولد. ۱۳۹۰: ۵۳)، تکنیک سناریونویسی به روش تحلیل تأثیرات متقابل؛ تکنیک تحلیل سناریو باب ویلیامز و ریچارد هاملبروتر و تکنیک سناریونویسی به روش ماتریسی (فای و رندال^۱، ۱۹۹۸: ۲۱۳) است.

از روش‌های مؤثر در نوشتن سناریوها روش ماتریسی می‌باشد که جامعیت بیشتری نسبت به سایر روش‌ها دارد. روش سناریونویسی به شیوه ماتریسی فرآیندی است که دارای شش گام می‌باشد و دو فرض اساسی بر این شش گام حاکم است که بر اساس موضوع تحقیق به آن پرداخته خواهد شد.

بر مبنای فرض اول، سناریوها باید بر روی نیازها، اهداف و برنامه‌ها تمرکز کنند که این موضوع در بیان مسئله به آن پرداخته شده و بر مبنای فرض دوم سناریوها باید ساختاریافته و منطقی و دارای روابط سازگار داخلی با یکدیگر باشند (در گراف ارائه شده شکل (۱) مشهود است).

شش گام فرآیند سناریونویسی ماتریسی عبارت‌اند از:

گام اول: تبیین الگوی مناسب برای گردشگری پایدار شهر میبد

گام دوم: تعیین عوامل کلیدی الگوی توسعه گردشگری پایدار، در این مرحله بر پایه روش کتابخانه‌ای، پیشینه تحقیق و مبانی نظری، عوامل کلیدی مشخص‌کننده وضعیت سناریوهای گردشگری در سطح عام مشخص شده و برای شهر میبد مطالعه و بومی‌سازی شده است. مهم‌ترین عوامل شامل عوامل اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، محیطی، وضعیت سیاسی، نرخ ارز و سیاست‌های کلی نظام بوده که در مجموع ۴۶ شاخص استخراج شده است.

گام سوم: هدف از این مرحله شناسایی عواملی است که آینده و ارزش فاکتورهای کلیدی تصمیم‌گیری را تعیین می‌کنند. یکی از راه‌های مفید برای بررسی میزان پوشش نیروهای کلیدی محیطی فرم^۲ SEPT می‌باشد که در آن نیروهای محیطی در بخش‌های اجتماعی، اقتصادی، سیاسی و تکنولوژیکی سازمان‌دهی می‌شوند. علاوه بر عوامل

¹ Fahey & Randall

² Social-Economic-Patital-Technological (SEPT)

SEPT، گرایش‌های مهمی در جهت تبیین الگو در حوزه گردشگری وجود دارد که لازم است مدل قابل قبولی برای آن ارائه گردد. مدلی که به میزان بسیار زیادی بیانگر واقعیت بوده و شامل همه نیروها و گرایش‌های مهمی باشد که به صورت جزئی بیان شده و روابط میان نیروها و اثرگذاری این نیروها بر یکدیگر را نشان می‌دهد.

جدول ۱- متغیرهای تبیین الگوی توسعه پایدار گردشگری

ردیف	متغیرها	ردیف	متغیرها
۱	پیشینه تاریخی	۸	عوامل عملکردی - ساختاری
۲	طرح‌ها و برنامه‌های گردشگری	۹	امکانات رفاهی
۳	شیوه‌های مدیریتی در بخش‌های گردشگری	۱۰	عوامل زیست‌محیطی
۴	عوامل فرهنگی و اجتماعی	۱۱	تسهیلات رفاهی
۵	امنیت و آسایش	۱۲	تبلیغات
۶	تنوع و تعدد جاذبه‌های گردشگری	۱۳	عوامل اقتصادی
۷	زیرساخت گردشگری	۱۴	عوامل طبیعی

مأخذ: نگارندگان

بدین منظور مجموعه‌ای از متغیرهای استراتژیک توسعه پایدار گردشگری و عوامل مؤثر بر آن در قالب تکنیک دلفی مشخص شد و از طریق توزیع پرسشنامه‌ی باز، از متخصصان و کارشناسان در یک کارگاه مشورتی نظرسنجی گردید و بعد از بررسی پرسشنامه‌ها، ۱۴ عامل مؤثر بر توسعه گردشگری پایدار، انتخاب گردید.

برای تجزیه و تحلیل متغیرهای استراتژیک توسعه پایدار گردشگری به گونه‌شناسی متغیرهای استراتژیک با استفاده از نرم‌افزار میک مک پرداخته شد که ویژگی‌های عمومی این ماتریس در جدول ۲ ارائه شده است.

جدول ۲- ویژگی عمومی ماتریس مورد مطالعه

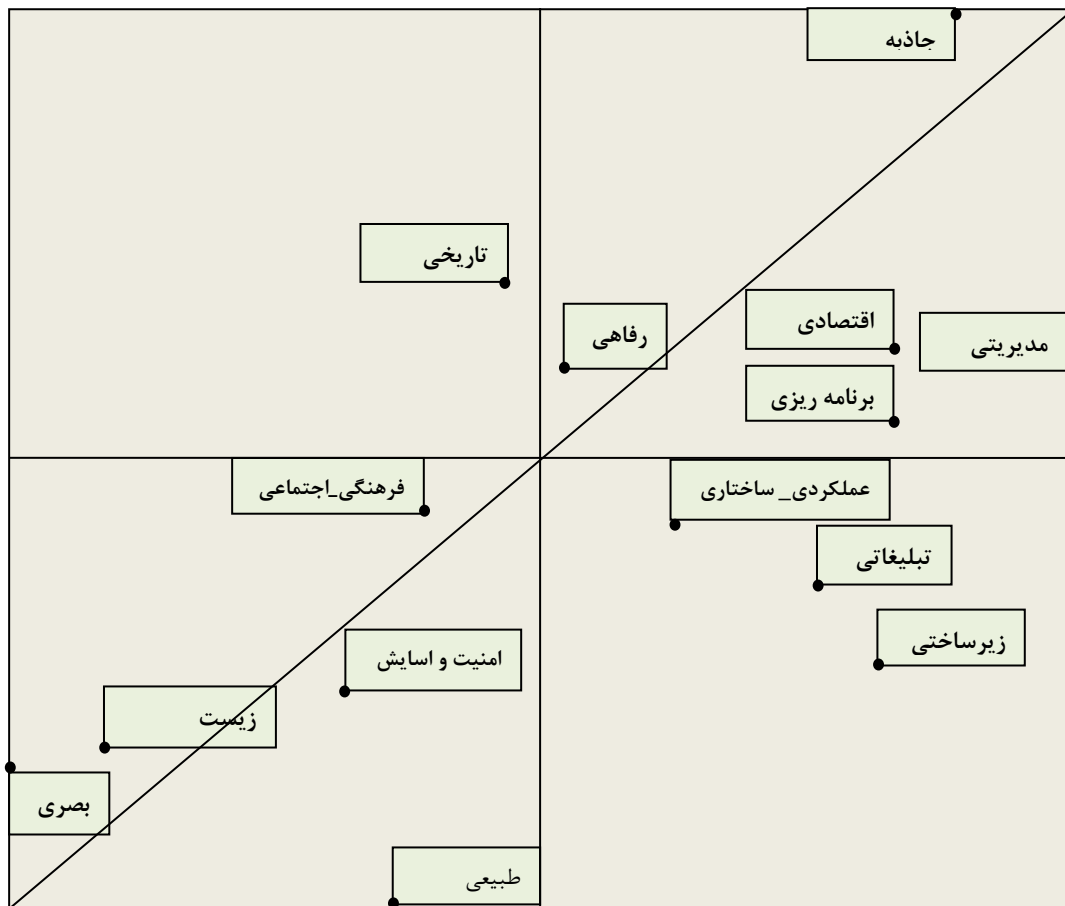
شاخص	تعداد
اندازه ماتریس	۱۴
تعداد تکرارها	۲
تعداد ارزش صفر	۳۰
تعداد ارزش ۱	۳۶
تعداد ارزش ۲	۶۳
تعداد ارزش ۳	۶۷
تعداد P	۰
تعداد کل	۱۶۶
میزان پرشدگی	۸۴.۷۰ درصد

مأخذ: نگارندگان

منظور از گونه شناسی متغیرهای استراتژیک، تفکیک و شناسایی مجدد متغیرها متناسب با میزان تأثیرگذاری و تأثیرپذیری متقابل آن‌ها با منطق سیستمی و به‌وسیله خروجی نرم‌افزار میک‌مک می‌باشد. بر اساس تجزیه و تحلیل انجام‌شده پنج ناحیه از متغیرها بر اساس شکل ۱ قابل شناسایی و تفکیک می‌باشند که عبارت‌اند از:

اولین ناحیه^۱ (ناحیه شگفت‌انگیز) که نشان‌دهنده باارزش‌ترین و یا به تفسیری دیگر کلیدی‌ترین متغیرهای توسعه پایدار گردشگری می‌باشد. در واقع میزان تأثیرگذاری این عوامل به مراتب بالاتر از میزان تأثیرپذیری آن‌ها در آینده است. این متغیرها همان‌طور که در شکل (۱) قابل مشاهده است تنها شامل عامل تاریخی می‌باشد. وضعیت احتمالی این متغیر، تعیین‌کننده وضعیت احتمالی بسیاری دیگر از متغیرهای استراتژیک توسعه پایدار گردشگری می‌باشد، از این‌رو در فرایند سناریو نگاری راهبردی توسعه گردشگری، پیشینه تاریخی نقش محوری داشته و می‌توان این متغیر را «فاکتور کلیدی» توسعه در نظر گرفت.

¹ Input variables

شکل ۱- نقشه پراکندگی متغیرها متناسب با تاثیرگذاری و تاثیرپذیری آنها

ناحیه دوم^۱ (حد واسط) نشان‌دهنده متغیرهایی هستند که هم تاثیرپذیری و هم تاثیرگذاری بالایی دارند. این عوامل همان‌طور که در شکل (۱) مشاهده می‌شود شامل: جاذبه‌های گردشگری، امکانات رفاهی، عوامل اقتصادی، برنامه‌ریزی و مدیریت می‌باشند. به‌عبارت‌دیگر وضعیت این عوامل و تاثیرگذاری‌شان در برنامه بلندمدت بر توسعه شهر میبند، هم تاثیرگذاری بالایی دارد و هم از عوامل دیگر تاثیر می‌پذیرد.

^۱ Intermediate variables

به عبارت دیگر این عوامل پیشران توسعه گردشگری پایدار هستند که در بین این عوامل، جاذبه‌های گردشگری جایگاه ویژه‌ای دارد.

ناحیه سوم^۱ (نتیجه) که متغیرهای آن، نقش راهبردی در توسعه گردشگری پایدار دارند، اما وضعیت آن‌ها در آینده درگرو تأثیرات سازنده عوامل دیگر است. همان‌طور که در شکل (۱) مشاهده می‌شود، سه عامل زیرساخت گردشگری، عامل عملکردی-ساختاری و تبلیغات، به عنوان عواملی که تأثیرپذیری آن‌ها در مقایسه با عوامل دیگر بیش از تأثیرگذاری‌شان در توسعه گردشگری پایدار برای برنامه بلندمدت می‌باشند، شناسایی شده‌اند.

ناحیه چهارم^۲ (هدایت‌کننده) که متغیرهای آن، در قیاس با دیگر متغیرها اصطلاحاً خودمختار یا مستقل عمل می‌کنند. در نتیجه تأثیر کمی بر رفتار آینده سیستم دارند. این متغیرها عبارت‌اند از عوامل فرهنگی-اجتماعی، امنیت و آسایش و عوامل طبیعی؛ ناحیه پنجم (متغیرهای خوشه‌ای یا نامعین) که متغیرهای این ناحیه عمدتاً به یکی از چهار ناحیه دیگر تمایل دارند اما سیستم توانایی تصمیم‌گیری قطعی و صرفی برای آن‌ها ندارد. این متغیرها، عبارت‌اند از عوامل بصری و عوامل زیست‌محیطی.

گام چهارم: در این مرحله با هدف شکل دادن منطق سناریو و بر اساس روش استقرایی، پیشران‌های بحرانی تعیین شده در مرحله‌ی قبل را در دو بعد درجه تأثیرگذاری و عدم اطمینان، پس از مشورت با متخصصین و صاحب‌نظران به گونه‌ای قرار می‌دهیم تا نقش همه‌ی عوامل پیشران مشخص شده و منطق سناریو بر اساس آن شکل گیرد. منطق سناریو در این پژوهش دارای دو بعد «میزان توسعه زیرساخت‌ها همگام با نیاز شهر جهانی» و «میزان توسعه متوازن در شهر بر اساس مزیت‌ها و سیاست گردشگری پایدار در شهر میبد» می‌باشد.

گام پنجم: در این مرحله پس از شکل‌گیری منطق سناریو، بر اساس جهت‌گیری پیشران‌های تعیین شده، سناریوهای مختلف تدوین می‌شود. سناریوهای مختلف در قالب

¹ Resultant variables

² Excluded variables

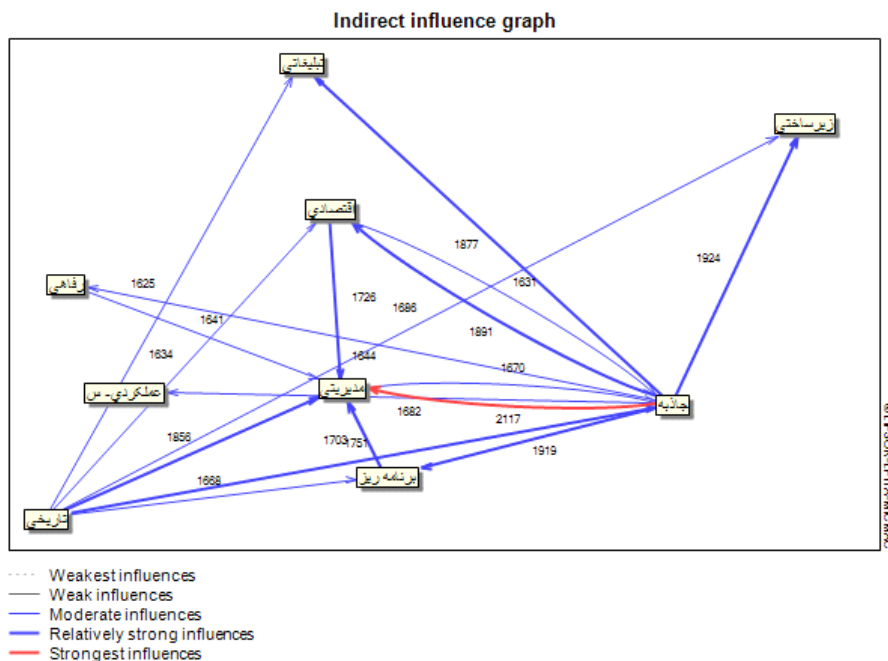
عناوین میبد طلایی، عدم پیوستگی با جهان، توسعه ناپایدار و افول خورشید کویر تدوین شد.

گام ششم: هدف از این مرحله تفسیر سناریوهای مختلف انتخاب شده در مرحله قبل است. به این معنا که پس از تدوین سناریوها، از طریق مصاحبه‌های عمیق با تعدادی از متخصصین، روایی سناریوها مورد بررسی قرار گرفت که تحقق میبد طلایی را محتمل دانستند. البته مهم‌ترین چالش در این قسمت همان سناریو طلایی است که مستلزم سرمایه‌گذاری وسیع مادی و معنوی در تمام حوزه‌ها و بخش‌ها می‌باشد.

تدوین راهبردها برای رسیدن به سناریو مطلوب

پس از تدوین سناریوهای مختلف در این مرحله، نوبت به تدوین راهبردها در جهت رسیدن به سناریو مطلوب است. روش‌های مختلفی جهت تدوین راهبردها وجود دارد که در این پژوهش با توجه به اینکه سناریوها از نوع رشد و توسعه و همچنین همگرا می‌باشند از راهبردهایی استفاده شده که اگر در هر کدام از سناریوها به کار گرفته شوند میزان ریسک برنامه‌ریزی، کمترین مقدار خواهد بود. در واقع این راهبردها از بررسی وضعیت موجود و همچنین از روندهای به وجود آمده در هر سناریو شکل می‌گیرند.

لازم به ذکر است که این راهبردها هم در سطح ملی و هم در سطح منطقه‌ای (ناحیه برنامه‌ریزی میبد) قابل بررسی است و این بدان مفهوم است که برای رسیدن به سناریو مطلوب توسعه پایدار گردشگری (میبد طلایی) در افق بلندمدت تلاش در مقیاس ناحیه باید با ابعاد ملی و سیاست‌گذاری‌های کلان گره‌خورده باشد تا بتواند سناریو مطلوب طلایی را محقق سازد.

شکل ۲- گراف میزان نزدیکی ارتباط بین متغیرهای پیشران (بسیار ضعیف تا بسیار قوی)

با توجه به شکل (۲) ۹ پیشران برتر که دارای فرض‌های نسبتاً مشترک است به صورت گراف مشاهده می‌شود. از تلفیق شکل یک و دو مشخص می‌شود که پیشران‌های جاذبه‌های گردشگری، پیشینه تاریخی، مدیریت کارآمد و برنامه‌ریزی سیستمی، قوی‌ترین و درعین حال مؤثرترین پیشران‌ها به حساب می‌آیند.

نتیجه‌گیری

امروزه گردشگری فراتر از یک فعالیت اقتصادی، به مثابه پدیده پویای جهانی و اجتماعی- فرهنگی است که پیچیدگی‌های خاص خود را دارد و شناخت دقیق و تحلیل علمی این پدیده می‌تواند چهارچوب مطمئنی برای برنامه‌ریزی پایدار گردشگری فراهم آورد. هدف از نگارش سناریوهای مختلف در گردشگری پایدار، افزایش توان پیش‌بینی صحیح آینده نیست، بلکه هدف آن است که درک صحیحی از راهبردهای تأثیرگذار

آینده در رشد گردشگری پایدار حاصل شود. هدف اصلی از پژوهش حاضر، تعیین و شناسایی راهبردهای تأثیرگذار آینده بر اساس سناریوهای رشد و توسعه گردشگری پایدار شهر میبد است. نتایج حاصل از پژوهش نشان می‌دهد که پیشران‌های کلیدی و مهم برای توسعه گردشگری پایدار شهر میبد شامل جاذبه‌های گردشگری، اهمیت تاریخی، برنامه‌ریزی سیستمی و مدیریت کارآمد، امکانات رفاهی و عوامل اقتصادی است که منتج از ۱۴ سناریویی است که به‌وسیله نرم‌افزار میک‌مک استخراج شده و بیش از ۸۴ درصد وضعیت‌ها، دارای آینده ممکن بوده‌اند. بهترین سناریوی مطلوب از میان تمام سناریوها، سناریوی شماره یک بود که میبد طلایی است. برای تحقق میبد طلایی با توجه به پیشران‌های ذکر شده، پیشنهادات زیر ارائه می‌گردد.

با توجه به امتیاز بالای جاذبه‌های گردشگری و اهمیت تاریخی در جدول امتیازات مدل میک‌مک، تدوین طرح جامع گردشگری و نقشه راه گردشگری برای شهر میبد به عنوان یک موضوع پایه‌ای در رشد و توسعه صنعت گردشگری شهر میبد، یک اصل اساسی است. از طرفی با تدوین و اجرایی شدن طرح جامع گردشگری شهر میبد توجه ویژه به بافت تاریخی شهر بیشتر شده، ضرورت برنامه‌ریزی سیستمی مناسب و مدیریت کارآمد بیشتر خواهد شد این در حالی است که دو عامل برنامه‌ریزی و مدیریت در ناحیه دوم شکل (۱) قرار دارد که نشان‌دهنده متغیرهایی هستند که هم تأثیرپذیری و هم تأثیرگذاری بالایی دارند. به‌طوری‌که مدیریت و برنامه‌ریزی علاوه بر تأثیرگذاری بر ۸ پیشران دیگر، از آن‌ها نیز متأثر می‌شود.

ثبت شهر میبد به‌عنوان شهر جهانی زیلو و قرارگیری در مسیر یزد - اصفهان (مثلث طلایی گردشگری یزد، اصفهان و شیراز) برای گردشگران خارجی؛ زمینه استقبال بیشتر گردشگران از این شهر را فراهم کرده که شیوه مدیریت و نوع برنامه‌ریزی مناسب می‌تواند نقش مؤثری در رونق گردشگری در این شهر داشته باشد. استفاده از رسانه‌ها و تعاملات تبلیغاتی؛ که در قسمت سه یا همان نتیجه شکل (۱) قرار گرفته عامل دیگری است که نشان می‌دهد معرفی قابلیت‌ها، توانمندی‌ها، جاذبه‌ها و امکانات مختلف

گردشگری شهر میبد به مخاطبان داخلی و خارجی دارای اهمیت فوق‌العاده است. درواقع رسانه‌ها با ایفای نقش مؤثر در پیشرفت‌های کمی و کیفی در ابعاد گوناگون زندگی و توسعه ارتباطات از جوانب مختلف، پیشگام این جنبش طلایی به شمار می‌روند.

منابع

- Asan, S. S. & Asan, U. (2007). "Qualitative Cross-impact analysis with time consideration". *Technological forecasting and social change*, 74: 627-644.
- Aqueveque, C. & Bianchi, C. (2017). Tourism Destination Competitiveness of Chile: A Stakeholder Perspective. *Tourism Planning & Development*, 2016(October), 1–20. <https://doi.org/10.1080/21568316.2016.1272482>.
- Dupeyras, A., & Maccallum, N. (2013). Indicators for Measuring Competitiveness in Tourism: A GUIDANCE DOCUMENT. *OECD Tourism Papers*, 2013/02, 1–62.
- Esmailzadeh, H., & Esmailzadeh, (2017). Identifying the influential and influential components of sustainable tourism in coastal cities) Case study: Bandar Anzali. *Quarterly Journal of Geographical Space; Islamic Azad University, Ahar Branch*, 17(60), 55-77, (in Farsi).
- Fahey, L., & Randall, R.M. (1998). *Learning from the Future: Competitive Foresight Scenarios*, Wiley Publications: New York.
- Gholi Zadeh Firoozjaei, A., N., & Ghadami, M. (2012). Evaluation of destination tourism development in the framework of sustainability (Case study: Tamashkal village, Tonekabon city), *Geographical Research Quarterly*, 29, 79-104, (in Farsi).
- Godet, M. & Durance, Ph. (2011). *Strategic Foresight for Corporate and Regional Development*. UNESCO.
- Hatami Nejad, H., & Sharifi, A. (2015). A Study of the Role of Urban Development on Sustainable Urban Development (Case Study: Sanandaj), *Journal of Urban Tourism*, 1(2), 61-74, (in Farsi).
- Hoyer, M., Ahlroth, S., Dreborg, K.H., Ekvall, T., Finnveden, G., Hjelm, O & Palm, V. (2008). Scenarios in selected tools for environmental systems analysis. *Journal of Cleaner Production*, 16: 1958- 1970.
- Kay, Ch. & Fayosola, E. (2007). *Tourism in a Comprehensive Perspective*; Ali, P. & Seyed Mohammad, A.(2017) *Cultural Research Office Publications*, first edition, number of pages 480.

- Lindgren, M., & Hans, B. (2011). Scenario design - the link between the future and strategy, Abdolaziz Tatar, Tehran, Defense Science and Technology Futures Research Center Publications.
- Malekzadeh, N., Bazazzadeh, M., & Rafieian, M. (2016). Identification and Analysis of Key Factors Affecting Urban Development with Futuristic Approach (Case Study: Karaj Metropolis), *Journal of Geography and Urban Space Development*, 3(2), 35-52, (in Farsi).
- Mowforth, A., & Munt, I. (1998). *Tourism & sustainability: New tourism in the third world*. London: Rutledge.
- Peterson, G.D., Cumming, G.S., & Carpenter, S.R. (2003). "Scenario planning: a tool for conservation in an uncertain world", *Conservation biology*, 17(2), 358-366
- Pour Mohammadi, M., Hosseinzadeh Dalir, R., Ghorbani, & Zali, N. (2010). Re-engineering the planning process with emphasis on the application of futurism. *Geography and Development Quarterly*, 20, 37-58, (in Farsi).
- Reid, D. (1995). *Sustainable development: An introductory guide*. London: Earth scans Publications.
- Router, W. (2011). *Applied methods in systems thinking*; Azar, Adel, Saeed Jahanian; Tehran, Saffar.
- Sarai, M, H., Nouri, M., & Asyabani, Z. (2015). Sustainable Tourism Development Strategy in Neyriz Using SOAR Strategic Analysis; *Geographical Explorations of Desert Areas*, 6(1), 51-74, (in Farsi).
- Shams- Dini A., Amini, Z., Piroozi, E., Rezaei, M. (2016). Strategic Planning for Tourism Development in Kazerun (Using SWOT and Butler Techniques); *Journal of Land Management*, 6(22), 25-42, (in Farsi).
- Snoek, M. (2003). The use and methodology of scenario making. *European journal of teacher education*, 26(1): 9-19
- Taqvaei, M., & Hosseinkhah, H. (1396). Tourism Development Planning Based on Future, Research and Scenario Planning Approach (Case Study: Yasuj City); *Journal of Tourism Planning and Development*, 6(23), 8-30, (in Farsi).
- Wight, P. (1993). Ecotourism: Ethics or eco – sell, *Journal of travel research*, 31 (3), 3-9.
- WTO. (2015). *Indicators of Sustainable Development for Tourism Destinations: A Guidebook*, World Tourism Organization (WTO), Madrid.
- Zali, N., & Atrian, F. (2016). Development of regional tourism development scenarios based on the principles of future research (case study: Hamadan province), *Journal of Land Management*, 8(1), 107-131, (in Farsi).
- Zamani-Pour, M. (2014). *Strategic Scenario of Regional Development (Case Study: Mazandaran Province)*, Zali, Nader; Master Thesis in Urban Planning, Rasht, University of Guilan, (in Farsi).

Identifying the key drivers of sustainable tourism and developing the most desirable scenario: A Case study of the historical city of Meybod

Mohammad Hossein Saraie¹, Geography and Urban Planning Associate, Faculty of Humanities and Social Sciences, Yazd University, Iran

Yahya Alizadeh Shoroki, Ph.D. Student in Geography and Urban Planning from the University of Yazd, Iran

Mohammadreza Rezaei, Associate Professor Department of Geography and Urban Planning, Faculty of Literature and Human Sciences, Yazd University

Received: 21-05-2019

Accepted: 23-06-2019

Abstract

Tourism is one of the most important tools of development in the world. In their policies and programs, many countries in the world pay special attention to tourism as an effective tool for political, cultural and economic development. Understanding future developments and planning for them is an inevitable necessity. This research aims to identify the main factors involved in tourism and delineate a realistic and desirable future for the sustainable tourism in Meybod. The study is practical in terms of purpose. In terms of method, it is a combination of documentation and survey. In terms of nature, it is based on new methods of futurology, analysis and exploration conducted by using a combination of quantitative and qualitative models. The prioritization of possible scenarios for the tourism in Meybod is based on two indicators including probability and desirability. The research was carried out in three stages: determining the key indicators through the Delphi method, identifying the vital drivers through the MicMac software based on a cross-section analysis and formulating different scenarios. For the statistical population, a number of geography and urban and regional planning specialists, tourism specialists and executive experts of the province and city were selected. As the results showed, among 14 key factors, five drivers including attractions, history, economy, management and planning were identified as vital drivers of the development of Meybod tourism industry. The vital drivers in three modes, three modes and 82% of modes indicated the desirability of sustainable tourism. The most desirable scenario was proposed as the Golden Meybod scenario, which will be based on creating amenities and a variety of tourist attractions along with management and planning.

Keywords: Sustainable tourism, Futures studies, Scenario, Uncertainty, City of Meybod.

¹ Corresponding Author Email: msaraei@yazd.ac.ir